

ТЕХНИКАЛИҚ УНИВЕРСИТЕТТЕ SHET TILIN OQITIWDIŃ LINGVISTIK QÁSIYETLERI

Koshayeva S.K.

Таянч со`злар: intralingvistik, ekstralingvistik, техник университет, ко`никма, оғзакӣ со`зlash, о`qish.

Ключевые слова: интралингвистический, экстралингвистический, технический вуз, навык, словосочитание, чтение.

Key words: intralinguistic, extralinguistic, technical university, skill, word combination, reading.

Kirisiw. Shet tillerin úyreniwge bolǵan qızıǵıwshılıqtıń artpaqtası shet tilin úyretiwdiń de intralingvistik, da ekstralingvistik sharayatları, sonıń menen birge, oqıw procesiniń ózi salasında kóplegen izertlewlerdiń payda bolıwına alıp keldi. Shet tilin oqıtıwda intralingvistik (tiykarınan lingvistik, ilimiy metodologiyaning hasası retinde filologiya maǵlıwmatlarına tiykarlangan) faktorlardı kórip shıǵayıq. Shet tilin tolıq hám hár tárepleme biliw bul tiykarǵı maqset yamasa tiykarǵı tálim maqsetlerinen biri bolǵan tálim mákemeleri tárepinen támiyinlenedi.

Buǵan erisiw ushın bul universitetlerdiń oqıw programmaları pútkil oqıw dáwirinde til boyınsha úzliksiz jumıs aparıwdı názerde tutadı. Shet tili hár qanday texnikalıq universitet ushın májburiy fan bolıp tabıladı. Májburiy, biraq jetekshi emes. Sol sebepli onı úyreniw oqıw programmasında kishiyeıllik orın iyeleydi. Soǵan qaray, texnikalıq joqarı oqıw orınlarında til ústinde islew anıq hám onsha keń bolmaǵan ramkalar menen shekleniwi kerek. Kórsetilgen shártlerde, texnikalıq universitette til ústinde islewde tildiń qaysı tarawına ústinlik beriw kerekligini anıqlaw kerek, bul studentlerge eń úlken payda keltiredi. Bul sorawǵa juwap berip atırǵanda sonı esapqa alıw kerek, texnikalıq universitettiń tiykarǵı tálim maqseti, onıń programmasına muwapıq, málim bir texnikalıq tarawda maman, keń pikirli qánigelerdi tayarlaw bolıp tabıladı. Shubhasız, shet tili boyınsha jumıs mazmunı da sol maqsetke sáykes keliwi

kerek. Bul texnikalıq temalar menen tikkeley baylanıslı bolǵan til bólimleri boyınsha sistemalı islewdi talap etedi (sebebi jumıs saylanǵan bolıwı kerek) [1].

Tiykarǵı bolim

Turmıs talaplarınan kelip shıqqan halda, házirgi zaman maqsetlerine kóre, jumıs eki túrdegi kónlikpeler boyınsha alıp barılıwı kerek: awızsha sóylew hám oqıw. Kadrlar tayarlaw salasındaǵı temalar boyınsha óz pikirini bildira alıw kerek, sebebi qánigelerdiń basqa mámleketler wákilleri menen ushırasıwları tiykarlanıp olardıń kásiplik iskerligi menen baylanıslı máseleler, yaǵnıy ilimiy-texnikalıq máseleler boyınsha pikir almaslaw maqsetinde ótkeriledi. Úyreniw salasındaǵı ádebiyatlardı oqıw jáne onı jóneltiriw ushın onı semantik shólkemlestiriw principlerini biliw ámeldegi maǵlıwmatlardı waqtında alıw ushın zárúr bolıp tabıladı [2].

Texnikalıq temalar boyınsha awızsha sóylewdi rawajlandırıw ústinde islewde paydalanıw maqsetke muwapıq bolǵan tiykarǵı stilistik principlerdi kórip shıǵayıq. Birinshiden. Bilimlendiriw tarawı daǵı temalar ústinde islew ushın material texnikalıq ádebiyatlar hám jazba derekler bolıp tabıladı. Sonday eken, sóylewdiń semantik tiykarın qurıwda ámel etiwı múmkin bolǵan model ádebiyat tili bolǵanlıǵı sebepli, texnikalıq temalar daǵı awızsha baylanıslıw ushın sóylew variantı jazba sóylewdiń jeńil variantı boladı. Studentlerge óz laboratoriyalarında hám kárxanalarında qánigeler tárepinen aytilatuǵın ayırıqsha shıǵıraytuǵın kásiplik sóylesiw sóylewin uyretip bolmaydı, sebebi onıń tálim baǵdarları boyınsha sistemalastırılǵan formada úlgileri joq. Buǵan ámeliy mútajlık joq, sebebi bayanatshı mudamı lingvistik normalarǵa muwapıq túsinedi hám ushırasıw múmkin boladı. Bunnan tısqari, sóylewdiń bul versiyasınıń ózlestiriw ekinshi maqsetke - profil boyınsha ilimiy hám texnikalıq ádebiyatlardı oqıw qábiletine erisiw ushın júdá az zat etedi.

Arnawlı tema ústinde islew ushın material tekst bolıp tabıladı. Sol sebepli texnikalıq temalarda awızsha baylanıslıw ushın sóylew versiyası jazba sóylewdiń kiyim-kenshek hám ápiwayılastırılǵan versiyası bolıp tabıladı. Ekinshi. Texnikalıq ádebiyatlardıń qaysı qásiyetleri awızsha sóylewdi rawajlandırıwǵa járdem beredi hám soǵan qaray, bul maqset ushın material tańlawda qaysı túrdegi tekstlerge ústinlik beriw kerek? Oqıtıwdıń hár bir tarawı tilde kórsetilgen ayırıqsha ayırıqshalıqlarǵa iye, biraq texnikalıq ádebiyatlardıń ulıwma qásiyetleri, atap aytqanda, onıń birpara tarawları tekstte diagrammalar, diagrammalar hám sızılmalardıń bar ekenligi. Awızsha jumıs processinde bul grafik suwretlerden xarakteristika hám sáwbet ushın kórgezbeli qural retinde paydalanıw múmkin. Tekst mazmunın grafik suwretler menen bólew qábileti

teksttiń "illyustrativligi" dep ataladı. Túrli baǵdardaǵı tekstlerdiń illyustrativlik dárejesi hár túrli.

Kóbirek dárejede, ol ásbaplar, mashinalar hám basqa operatsion qurılmalardı xarakteristikalaytuǵın ámeliy tárepke iye bolǵan tekstlerge xos bolıp tabıladı; kemrek dárejede - abstrakt mashqalalardı sheshiwge arnalǵan teoriyalıq tekstler. Shubhasız, awızsha jumıs ushın joqarı dárejedeǵi illyustrativlikka iye ámeliy tekstlerden paydalanıw kerek, sebebi olar vizualizatsiyadan keńlew paydalanıwǵa múmkinshilik beredi. Bunnan tısqarı, baslanǵısh basqısh ushın oqıw materialı tilde ańsat bolıwı hám oqıwshılardıń texnikalıq tayarlıq dárejesinden aspawı kerek.

Úshinshi. Awızsha sóylewde paydalanıw ushın ózlestiriliwi ushın material kólemi sheklengen hám mazmunan ayırıqsha bolıwı kerek. Bul basqıshda awızsha jumıs mazmunın qanday sorawlar sheńberi qurawın anıq biliw kerek. Bul mashqalanı sheshiwde siz tekstten de háreket etiwińiz kerek. Qurılmalar, apparatlar hám basqa operatsion mexanizmlerdi xarakteristikalaytuǵın ámeliy tekstler mazmunın analiz qılıw olardıń salıstırmalı semantik birdeyligi haqqında juwmaq shıǵarıwǵa múmkinshilik beredi. Birdeylik bul baǵdardaǵı tekst ushın tán bolǵan bir qatar semantik taypalardı anıqlaw qábiletinde ańlatıladı. Bularǵa tómendegiler kiredi:

1. Qurılma yamasa qurılmanıń atları.
2. Onıń maqseti jáne onı quraytuǵın bólek bólimlerdiń wazıypaları xarakteristikası.
3. Onıń dizayni xarakteristikası, ol jaǵdayda barlıq yamasa birpara bólimler dizimin kirgiziw múmkin.
4. Ásbap yamasa qurılma háreketlerin olardıń izbe-izliginde xarakteristikalaw yamasa avtor itibar beriw zárúr dep esaplaǵan individual háreketlerdi atap ótiw. Háreketlerdiń xarakteristikası tómendegi xarakteristikalar menen birge bolıwı múmkin: a) olardıń ámelge asırıw ushın zárúr bolǵan shártler, b) sharayatlar ózgergende háreketlerdiń ózgeriwi, v) bul háreketler nátiyjesinde payda bolǵan nátiyjeler, d) bul nátiyjelerdiń sırtqı faktorlarǵa baylanıslılıǵı hám basqalar.
5. Qurılma yamasa apparatıń óz maqseti boyınsha soǵan uqsas, biraq basqa konstruktiv qurılma menen salıstırıwlaw.
6. Onıń ámeliyatda qóllaw kózqarasınan bahalaw. Onıń ayırıqsha abzallıqları hám kemshiliklerin atap ótiw.
7. Múmkin bolǵan máseleler xarakteristikası hám olardı keltirip shıǵaratuǵın sebepler. Haqıyqatında da bul sorawlar sheńberi awızsha jumıstıń mazmunın uyımlastırıwı múmkin, sebebi ol úlgi retinde alınǵan teksttiń semantik

qásiyetlerin sáwlelendiredi. Bul texnikalıq temalar boyınsha jumıstıń dáslepki basqıshı ushın oqıw materialın tańlaw máselesin sheshiwdiń múmkin bolǵan variantlarınan biri bolıp, onıń maqseti awızsha sóylewdi rawajlandırıw bolıp tabıladı.

Juwmaqlaw

Ayılǵanlardı ulıwmalastırıw ushın sonı atap ótiw kerek:

1. Texnikalıq temalar tili ústinde islew ushın derek materialı tálim baǵdarı daǵı tekst esaplanadı. Sol sebepli, texnikalıq temalarda awızsha baylanısw ushın sólew versiyası jazba sóylewdiń kiyim-kenshek hám ápiwayılastırılǵan versiyası boladı.

2. Dáslepki basqıshda awızsha sóylewdi rawajlandırıw ushın joqarı dárejedeǵi suwretleytuǵınlik menen tekstten paydalanıw usınıs etiledi, sebebi bul vizualizatsiyadan keńlew paydalanıw imkaniyatın beredi. Bul texnologiyanıń bul salasında qollanılatuǵın ásbaplar hám apparatlardıń xarakteristikalarınan ibarat bolǵan tekst.

3. Bul túrdeǵi teksttiń salıstırmalı semantik birdeyligi oǵan tán bolǵan bir qatar semantik kategoriyalarnı anıqlaw imkaniyatın beredi. Bul basqıshda jumıstı shólkemlestiriw máselesi aktual bolıp tabıladı. Texnikalıq temalar daǵı islerdiń tiykarın tekst ústinde islew quraydı. Sol sebepli, dáslepki basqıshda awızsha sóylewdi oqıw qábiletinen ajratıp bolmaydı. Shubhasız, ulıwma temalardan texnikalıq temalarǵa ótiw dáwirindeǵi islerdi sonday shólkemlestiriw kerek, awızsha sóylewdi úyretiwde jetekshi orındı iyelew menen birge oqıwǵa da itibar qaratiladı.

Jumıstı shólkemlestiriw máselesin kórip shıǵıp atırǵanda, kórip shıǵılıp atırǵan dáwir ushın oqıw qollanbasınıń mánisin analiz etiwge bólek toqtalıp ótiw kerek. Sonı esapqa alıw kerek, texnikalıq temalar ústinde islewge ótiwde oqıwshılar ulıwma temalar boyınsha materialdan da mazmunan, da soǵan uymas túrde til qásiyetlerine kóre pariq etetuǵın materialǵa dus keliwedi. Qıyınshılıqlardıń kusheytiwi principine kóre, texnikalıq ádebiyatlar tiliniń ayırıqshılıǵın quraytuǵın jańa lingvistik hádiyseler az-azdan, kishi dozalarda kiritiliwi kerek.

Bunnan tısqari, aktivlestiriw processinde olardıń qayta hám úzliksiz tákirarlanıwın támiyinlew kerek, sebebi tek sol sharayatta olardı awızsha baylanıs maqsetlerinde úyreniw múmkin. Sabaqlıq sıyaqlı sabaqlıqtı ulıwma temalardan texnikalıq temalarǵa ótiw basqıshı ushın maqul túsetuǵın dep esaplaw múmkin emes, sebebi sabaqlıqqa tán bolǵan materiallardı jetkizip beriw sisteması bul shártlerdiń birinshisi de, ekinshisi de orınlanıwın támiyinlemeydi [3].

Texnikaliq temalar boyınsha awızsha sóylewdi rawajlandırıw boyınsha ámeliy qóllanba dúziwde joqarıdağı talaplardı esapqa alıw kerek. Qóllanbanıń materialı - shınıǵıwlar kólemi hám túrleri - awızsha baylanısıw ushın ózlestiriliwi zárúr ekenligin esapqa alǵan halda tańlanıwı kerek. Sol sebepli ol standart konstruktsiyalarnı hám saylanǵan sózlikti aktivlestiriwge qaratılǵan shınıǵıwlarǵa tiykarlanǵan bolıwı kerek. Oqıw boyınsha parallel islew zárúrshiligi oqıw materialın izbe-iz tekstler formasında kirgiziw zárúrliǵiga alıp keledi. Qóllanba ústinde islew sóylew ámeliyatı sabaqların oqıw sabaqları menen almasırıwdı óz ishine aladı.

Keliń, materialdı usınıw formaların xarakteristikalaymız. Olardan ekewi bar: grafik (diagramma, sızılma) hám tekst. Bunday halda, tekst eki túrge iye:

- birinshiden, ulıwma tema menen birlestirilgen, lekin tuwrıdan-tuwrı semantik baylanıslar menen óz-ara baylanısqaǵan;
- ekinshiden, izbe-iz tekst.

Sxemalar hám sızılmalar ayqınlıq tiykarında materialdı awızsha kirgiziw hám aktivlestiriw ushın isletiledi. Bólek gápler izbe-iz tekstti oqıw ushın ótiw siltemesi bolıp tabıladı. Olar úlken kólem degi quramdı qamtıp alıwǵa itibardı joǵatmastán, arnawlı bir hádiyseler - sózlik, konstruktsiyalarnı shınıǵıw etiwge járdem beredi. Ulıwma tema menen qosılıw sózlikti semantik gruppalarǵa baylanıstıradı, bul bolsa onı eslep qalıwǵa járdem beredi. hám aqır-aqibetde, tekst mazmunına kóre dúzilgen sızılma menen birge oqıw hám qayta gúrrin qılıw ushın baylanısqaǵan tekst isletiledi.

Tekstke tiykarlanǵan tapsırmalardıń tábiyaatı eki túrdegi kónlikpelerdi rawajlandırıwdı támiyinleydi: ulıwma mazmunning qısqasha mazmunın jaratıw qábileti hám tekstten málim bir tolıq maǵlıwmat yamasa anıq sorawǵa juwap tabıw qábileti. Bul túrdegi kónlikpeler ádetde oqıtıw salasındaǵı ádebiyatlar oqılatuǵın ámeliy maqsetlerge sáykes keledi.

Kásiplik bilim tiykarların ózlestiriw, atap aytqanda, kásiplik terminologiyani ózlestiriwdi názerde tutadı. Hár bir kásip ayırıqsha atamalar, taypalar hám túsiniqler menen baslanadı, olarda onıń tiykarǵı qásiyetleri toplandı.

Bul keleshekтеgi qánige ushın baylanıs mádeniyatı tiykarların qalıplestiriwge járdem beredi. Informaciyanı uzatıwshı shaxs (bul dárejede - oqıtıwshı, endigiden - kásipler) jáne onı qabıl etiwshı shaxs (bul dárejede - student, endigiden - qániyge) birdey tilde sóylesiwi kerek. Kásiplik til menen tanısıw qanshellilik tez baslansa, student keleshekтеgi kásiplik iskerliginiń tiykarların tezirek túsinedi. Bunnan tısqarı, baylanıstıń bunday dárejesi studentti óz sanasında da, basqalar (ata-analar, doslar) aldında da jańa, joqarı dárejege kóteredi, onı saldamlılıw etedi, bul bolsa onıń kásiplik motivatsiyasını kúsheytiwge múmkinshilik beredi.

Universitet pánlerin tabıslı ózlestiriwdiń gilti tiykarǵı pánlerge joqarı tayarlıq bolıp tabıladı. Biraq keleshek kásipiniń tiykarların úyretiw ulıwma tálím dárejesin esapqa alıwı hám oǵan qarsı kelmewi kerek. Ol optimal qıyınshılıq dárejesinde qurılısı kerek: tómen talaplar menen kiyim-kensheklik hám ápiwayılıq tásiri payda boladı; joqarı dárejelerde - chidab bolmaydı. Eki jaǵdayda da motivatsiya joǵaladı. Hár bir tema boyınsha jumıs birdey izbe-izlilikke ámelge asırıladı. Shınıǵıw túrleriniń túrli-tumanlıǵına kózaba jol qóyıladı, sonda jumıs túrlerin ózgeriwde málim bir tártipti islep shıǵıw ádeti qalıpleseıdi hám olardı túsindiriwge waqıt sarplanmaydı. Hár bir jumıs turining maqseti, motivları, maqseti anıq túsintiriliwi hám tınlawshılardı túsintiriliwi kerek. Universitette shet tili oqıtıwshı tekǵana ekstralingvistik, bálki intralingvistik xarakter degi máselelerge de dus keledi. Bunday halda, birinshisi ekinshisiniń sheshimin belgileydi. Kórip shıǵılıp atırǵan jaǵdayda, biz shet tilin tiykarǵı pán bolmaǵan fakultetlerde universitette oqıtıwdıń ayırıqsha qásiyetleri haqqında gápiramiz.

Bul fakultetlerde isleytuǵın oqıtıwshılar aldında turǵan birpara ekstralingvistik máselelerge tómendegiler kiredi:

1. Gruppa dinamikası (oqıtıwshı hám studentler ortasındaǵı baylanıs usılları, oqıtıwshılardıń ózleri - tálím jámáátı aǵzaları, bul jámáát degi psixologiyalıq iqlim).

2. Shet tilin úyreniw motivatsiyasın jaratıw (úyrenilip atırǵan pánge unamlı sezimiy munasábet), sonıń menen birge, oqıtıwshı tárepinen studentlerge bul shet tilin úyreniw zárúr ekenligin túsiniwge járdem beretuǵın usıllar.

3. Studentler jumısı nátiyjelerin bahalaw usılları (hám shet tilin ózlestiriw procesi nátiyjeleri haqqında studentlerdi májburiy xabarlı qılıw). Bul gruppa daǵı tiykarǵı máselelerden biri bul tartıw mashqalası, yaǵnıy unamlı motivatsiya dep atalatuǵın zat - joqarı etikalıq qádiriyatlarǵa umtılıw, bunda shet tilin ózlestiriwge qaratılǵan iskerlik ushın motivatsiya haqıyqıy boladı. úyrenilip atırǵan pánge qızıǵıwshılıq, mısalı, imtixanda joqarı ball alıw, testten ótiw qálewi hám basqalar sıyaqlı sebepler emes.

Aytıwǵa hájet joq, bul ánsat emes hám, álbette, bunı mudamı boladı dep aytıw múmkin emes. Biraq, unamlı nátiyjege erisiwdiń tiykarǵı shárti, birinshi nábette, shet tilin oqıtıw maqsetlerin anıq qalıplestiriw bolıp, ol programmalar hám sabaqlıqlarda sáwlelendiriliwi kerek.

Ádebiyatlar:

1. Л.Р. Сакаева, докт. филол. наук, профессор А.Р. Баранова, канд. пед. наук, доцент. Методика обучения иностранным языкам (учебное пособие для студентов Института математики и механики

им. Н.И. Лобачевского по направлению «педагогическое образование (с двумя профилями подготовки)»). – Казань, КФУ, 2016. – 189с.

2. Скрипникова Татьяна Ивановна – кандидат педагогических наук, доцент кафедры образования романо-германских языков Школы педагогики ДВФУ. Теоретические основы методики обучения иностранным языкам. [Электронный ресурс]: Учебно-методическое пособие/ Дальневосточный федеральный университет, Школа педагогики; [авт.-сост. Т.И. Скрипникова]. – Электрон. дан. – Владивосток: Дальневосточный Федеральный университет, 2017.

3. Cook V. Second language learning and language teaching. London Edward Arnold 1991.

4. Каргина Е.М. Лингвистические факторы мотивации студентов в процессе обучения иностранному языку в техническом вузе: монография. / Е.М. Каргина. – Пенза: ПГУАС, 2016. – 180 с

5. Шепель, Э.Н. Интегрированные учебные программы и обучение иностранному языку [Текст] / Э.Н. Шепель // Иностранные языки в школе. – 1990. – №1. – С.8–13.

6. Наршабаева Алия Юмутбаевна. Роль родного языка в обучении иностранному языку на основе билингвизма // Образование и инновационные исследования (2021 год №6) ISSN 2181-1717 (E).

7. Алия Юмутбаевна Наршабаева. Шет тилин оқытудың бастапқы кезеңінде қостілде білім берудің ерекшеліктері // Материалы конференции. Инновационные и цифровые технологии в инновационном образовании. 2021/4 88-89 стр

РЕЗЮМЕ

Xulosa qilib aytganda, maqolada o'rganilayotgan tilning xususiyatlarini o'rganishga emas, balki materialni o'rganishi kerak bo'lgan shaxsga e'tibor qaratish zarurligi ta'kidlanadi. Talabanning til materialini chap munosabatdan takomillashtirish mexanizmlarini hisobga olish kerak. Hozirgi vaqtda shet tilini o'rgatishda biz uning xususiyatlari, tilning kommunikativ usuli va shaxsning alohida ehtiyojlaridan biri - muloqot xizmatini ta'kidlaymiz.

РЕЗЮМЕ

В заключение в статье подчеркивается необходимость ориентироваться на человека, которому необходимо усвоить материал, а не на изучение особенностей изучаемого языка. Необходимо учитывать механизмы, используемые для совершенствования языкового материала студента из левого отношения. В настоящее время при обучении английскому языку мы подчеркиваем его особенности, коммуникативный способ языка и одну из особых потребностей человека - услугу общения.

SUMMARY

In conclusion, the article emphasizes the need to focus on the person who needs to learn the material, and not on studying the characteristics of the target language. It is necessary to take into account the mechanisms used to improve the student's language material from the left attitude. Currently, when teaching English, we emphasize its features, the communicative method of language and one of the special needs of a person - the service of communication.